

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

BƏDİİ DİLDƏ RƏNGLƏRİN ÜSLUB İMKANLARI

İxtisas: 5706.01– Azərbaycan dili
Elm sahəsi: Filologiya
İddiaçı: **Pərvin Yaqub qızı Abdullabəyova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş
dissertasiyanın

AVTOREFERATI

NAXÇIVAN – 2022

Dissertasiya işi Naxçıvan Dövlət Universitetinin
“Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Filologiya elmləri doktoru, professor
Sədaqət Qurbanəli qızı Həsənova

Rəsmi opponentlər: Filologiya elmləri doktoru, professor
İsmayıl Babaş oğlu Kazımov

Filologiya elmləri doktoru, professor
Astan Əhmədخان oğlu Bayramov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Rəşad Əli oğlu Zülfüqarov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Naxçıvan Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.39 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

AMEA-nın müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Əbülfəz Aman oğlu Quliyev

Dissertasiya şurasının

elmi katibi:

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İman Zeynalabdin oğlu Cəfərov

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Akif Kazım oğlu İmanlı

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dünyanı rənglərsiz təsəvvür etmək olmaz. İnsan həyatında rənglərin böyük önəmi olduğu kimi, bədii dildə də onların əhəmiyyəti çoxdur. Qədim zamanlardan üzü bəri rənglər insan həyatının mənasına çevrilib. Bəzən diqqətdən kənar qalsa da, bu, bir həqiqətdir ki, insanın həyat və psixologiyasına güclü şəkildə təsir edən faktorlardan biri də rənglərdir. Rənglər təbiətin, geyimin, mənzillərin bəzəyi olmaqdan başqa, bədii dilimizin də keyfiyyətlərindən biridir. İnsanın dilində rənglərlə bağlı çox sayda söz və ifadələr, bədii dildə isə onların müxtəlif üslub çalarları mövcuddur.

Bir sıra elmlərdə (rəssamlıq, memarlıq, rəngkarlıq, fizika və s.) rənglər haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş, onlara fərqli yönəldən yanaşılmışdır. Dilçilik elmində də rənglər semantik bolluğu və üslub imkanlarının genişliyi diqqəti çəkir. Lakin indiyə qədər rənglərə linqvistik baxımdan sistemli şəkildə yanaşılmamış və onlar bu mövqedən yetərincə dəyərləndirilməmişdir. Halbuki dilçilik elmində rənglərin funksiyası, bəlkə də, digər elmlərdə olduğundan daha çoxdur. Folklor örnəklərindən tutmuş, son yazılı ədəbiyyat örnəklərinə qədər ədəbi dilimizdə rənglərin anlamlarından bacarıqla istifadə edilsə də, elmi baxımdan onlar diqqətdən kənar qalmışdır. Qədim zamanlardan başlayaraq, türk xalqlarında rənglərə böyük maraq olmuş və türk dilində bu sahədə müxtəlif araşdırmalar aparılmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, dünyada heç bir xalq türk xalqları qədər rənglərə xüsusi diqqət və həssas münasibət göstərməmiş, onları bu qədər semantik məna ilə yükləməmişdir. Bəlkə də buna görədir ki, rənglərin tədqiqi ilə bağlı Türk dilindəki araşdırmalar yanaşma müxtəlifliyi və mövzu zənginliyi ilə seçilir. Bu baxımdan, Küçük Salimin “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”¹ Özge Mazlumun “Rengin kültürel çağırışları”², Kütük Ahmetin “İslam/Türk devlet ve toplum geleneğinde renkler

¹ Küçük, S. Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı // Ahmet Yesevi Üniversitesi Mutevelli Heyet Başkanlığı, Bilig, - Ankara: – 2010, - sayı 54, - s. 185-210.

² Mazlum, Ö. Rengin Kültürel Çağırışları // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, - Kütahya: - Aralık 2011, - sayı 31, - s. 125-138.

ve anlamları”³ prof. Koçak Aynurun “Türkülerde renk motifi”⁴, Elvin Yıldırımın “Türk kültüründe renkler ve ifade ettikleri anlamlar”⁵, M.K.Yunusoğlunun “Siyasetin renkleri. Semantik yaklaşım”⁶, Tuğçe Tanrıcutun “Türkiye Türkçesinde renk adları”⁷ kimi tədqiqat əsərləri və bir çox başqa araşdırmalar diqqəti çəkir. Türk dilləri ailəsinə məxsus olan dillərdən biri kimi Azərbaycan dilində də rənglərə xüsusi diqqət edilmiş, onların üslub keyfiyyətlərinin çoxluğunu göstərən bir sıra əsərlər yazılmışdır. Bu mənada, Bəhlul Abdullanın “Kitabi-Dədə Qorqud”da rəng simvolikası”⁸, A.Cabbarovanın “Linqvistikada rəng adlarının tədqiqinə dair bəzi qeydlər”⁹, Борисова И.З. Языковые обозначения цвета и их восприятие во французском, русском и якутском языках¹⁰, X.Heydərovanın “Müasir rəng adları”¹¹, A.Mədətoğlunun “Türklərdə rənglər və rəng anlayışı”¹², X.Rzayevanın “Dilçilikdə rəng

³ Kütük, A. İslam/türk devlet ve toplum geleneğinde renkler ve anlamları // *Türkiyat Mecmuası*, -İstanbul: – 2014, - c. 24/Güz, - s. 134-170.

⁴ Koçak, A. *Türkülerde renk motifi* /A.Koçak. – İstanbul: 2013, – 141s.

⁵ Yıldırım, E. *Türk kültüründe renkler ve ifade ettikleri anlamlar* / E.Yıldırım. – Türkiye: İstanbul, - 2012, - 200 s.

⁶ Yunusoğlu, M.K. *Siyasetin renkleri. Semantik yaklaşım* // *Modern Türklük araştırmaları dergisi*, -Ankara: - haziran, 2009, - c. 6, - sayı 2, - s. 25-39.

⁷ Tanrıcut, T. *Türkiye türkçesinde renk adları* / T.Tanrıcut. - Yüksek Lisans - Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, - Mersin: – 2014. - 358 s.

⁸ Abdulla, B. “Kitabi-Dədə Qorqud”da rəng simvolikası / B.Abdulla. -Bakı: Çayıoğlu – 2004, - 128 s.

⁹ Cabbarova, A. *Linqvistikada rəng adlarının tədqiqinə dair bəzi qeydlər* // *AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri*, -Bakı: - 2015, - № 4, - s. 241-246.

¹⁰Борисова, И.З. *Языковые обозначения цвета и их восприятие во французском, русском и якутском языках* // *Вестник Московского университета, Лингвистика и межкультурная коммуникация*, - Москва: – 2007, - серия 19, – 4, – с. 179-191.

¹¹ Heydərova, X. *Müasir rəng adları* // *AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri*, - Bakı: - 2010, - № 6, - s. 134-141.

¹² Mədətoğlu, A. *Türklərdə rənglər və rəng anlayışı* // *Türküstan*. – Bakı: - 24 fevral-2 mart – 2013, - s. 14.

adlarının tədqiqinin bəzi məsələləri haqqında”¹³ İ.İmamverdiyevin “Aşiq yaradıcılığında rəng məfhumu”¹⁴ adlı araşdırmalarını göstərmək olar. Bundan başqa, xarici dillər və ya Azərbaycan dili ilə başqa dillərin materialları əsasında da rəng mövzusunda bəzi tədqiqatlar aparılmışdır. Onlardan A.Cabbarovanın (Müxtəlifsis-temli dillərdə rəng adlarının semantik-struktur xüsusiyyətləri (Alman və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)¹⁵, E.İbadovun “Dildə rəng bildirən sifətlər. Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında”¹⁶, X.Əsgərovanın “Rəng bildirən sifət əsaslı mürəkkəb isimlərin komponental-semantik təhlili “(fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)¹⁷, A.Həbibovanın “İngilis dilində rəng bildirən sözlər və idiomların leksik-semantik xüsusiyyətləri”¹⁸ adlı tədqiqatları diqqəti çəkir. Lakin Azərbaycan dilçilik elmində rənglər üslub keyfiyyətləri baxımından yetərincə işıqlandırılmamışdır. Mövzu ilə bağlı bəzi araşdırmalarda bir sıra fikirlərlə qarşılaşsaq da, onun sistemli şəkildə tədqiqatına ehtiyac duyulur. Rənglərin dil ilə bağlılığı güclüdür və bu, araşdırmanın zəruriliyini göstərir. Bədi dildə rənglərin əhəmiyyətini müəy-

¹³ Rzayeva, X. Dilçilikdə rəng adlarının tədqiqinin bəzi məsələləri haqqında // – AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, - Bakı: - 2018, - № 19, - s. 174-181.

¹⁴ İmamverdiyev, İ. Aşiq yaradıcılığında rəng məfhumu // Yeni mədəni-maarif. – Bakı: - 2009, - № 1-2, - s. 68-71.

¹⁵ Cabbarova, A. Müxtəlifsisistemli dillərdə rəng adlarının semantik-struktur xüsusiyyətləri (Alman və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) / (Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası) -Bakı: - 2014, - 156 s.

¹⁶ İbadov, E. Dildə rəng bildirən sifətlər. Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında / (Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası) - Bakı: - 2009, - 106 s.

¹⁷ Əsgərova, X. Rəng bildirən sifət əsaslı mürəkkəb isimlərin komponental-semantik təhlili (fransız və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında) // AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, - Bakı: - 2010, - № 1, - s. 170-178.

¹⁸ Həbibova, A. İngilis dilində rəng bildirən sözlər və idiomların leksik-semantik xüsusiyyətləri // AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, -Bakı: - 2010, - №, - s. 257-261.

yənləşdirmək üçün onların üslub imkanlarının üzə çıxarılması aktual məsələlərdəndir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Araşdırmanın obyektı Azərbaycan dili, predmeti isə bədii üslub materiallarıdır ki, onların tədqiqində rənglərin üslubi mövqeyi üzə çıxarılır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Araşdırmada qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd bədii dildə işlənən rənglərin səciyyəvi cəhətlərini, işlənmə məqamlarını öyrənməkdir. Bunun üçün Azərbaycan ədəbi-bədii dilindəki örnəklərə müraciət edilmişdir. Azərbaycan dilində rənglərin araşdırılması, onların dilin leksikasındakı yeri və rolunun müəyyənədirilməsi üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- Azərbaycan dilinin leksik tərkibində yer alan rəng bildirən sözlərə sinxron və diaxron aspektdə aydınlıq gətirmək;

- Azərbaycan dilinin leksikasındakı rəng anlayışlı sözlərin strukturunu müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan dilində rənglərin üslub istiqamətlərini aydınlaşdırmaq;

- Azərbaycan dilində rənglərin leksik-semantik xüsusiyyətlərini öyrənmək;

- Azərbaycan dilinin leksikasındakı rənglərin işlənmə sahəsini müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan bədii dilində rənglərin üslubi-semantik və qrammatik cəhətlərini üzə çıxarmaq.

Tədqiqatın metodları. Araşdırmanın metodoloji əsasını təsviri, tarixi-müqayisəli və struktur-semantik metodlar təşkil edir. Həmin metodların tətbiqi ilə bədii dildə rənglərin yeri və rolu, üslub imkanları və keyfiyyətləri öyrənilir. Tədqiqat zamanı türko-logiyanın və Azərbaycan dilçiliyinin nailiyyətlərindən istifadə edilmiş, problemlə bağlı elmi-nəzəri fikirlərə istinad olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat işində aşağıdakı müddəalar müdafiyyə çıxarılır:

- Azərbaycan bədii dili böyük bir tarixi inkişaf yolunda rəng bildirən sözlərin üslubi cəhətləri ilə də zənginləşmişdir;

- Rəng bildirən sözlər qədim dövrlərdən başlayaraq dilin leksikasının aktiv qatına daxildir;

- Rənglərin çox sayda üslub çalarları vardır:
- Bədii dildə rənglər müəyyən qədər həqiqi anlamda işlənsə də, onlardan daha çox üslub məqsədilə məcazi mənada istifadə olunmuşdur;
- Bədii dildə rənglərin fərqli anlamları ilə qarşılaşmaq mümkündür;
- Rənglər bədii dildə işlənmə səviyyəsinə görə bir-biri ilə müqayisədə fərqli mövqedə ola bilər.
- Rənglərə münasibət baxımından hər bir söz sənətkarının özünəxas rolu və yeri vardır.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Bir sıra elmlərdə (rəssamlıq, memarlıq, rəngkarlıq, fizika və s.) rənglər haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş, onlara fərqli yönərdən yanaşılmışdır. Dilçilik elmində də rənglər semantik bolluğu və üslub imkanlarının genişliyi diqqəti çəkir. Lakin indiyə qədər rənglərə linqvistik baxımdan yanaşılmamış və onlar bu mövqedən dəyərləndirilməmişdir. Halbuki dilçilik elmində rənglərin funksiyası, bəlkə də, digər elmlərdə olduğundan daha çoxdur. Folklor örnəklərindən tutmuş, son yazılı ədəbiyyat örnəklərinə qədər ədəbi dilimizdə rənglərin anlamlarından bacarıqla istifadə edilsə də, elmi baxımdan onlar diqqətdən kənar qalmışdır. Azərbaycan dilində ilk dəfədir ki, rənglərin üslub imkanları sistemli şəkildə elmi araşdırmaya cəlb edilir. Dissertasiyada, eyni zamanda, rənglərin funksional-semantik xüsusiyyətləri, üslub keyfiyyətləri elmi-nəzəri cəhətdən təhlil olunur. Təqdim olunan dissertasiyada ilk dəfə olaraq rənglərin anlamı bədii örnəklər əsasında araşdırılır.

Araşdırmada mövzuya dilçilik elmindəki yanaşmalar, münasibətlər, fərqli fikirlər ilk dəfə olaraq diqqətə çəkilərək ümumiləşdirilmiş, elmi qənaətlər formalaşdırılmış, irəli sürülən elmi-nəzəri fikirlər bədii ədəbiyyatdan seçilən örnəklər əsasında əsaslandırılmış, o cümlədən milli leksikanın inkişafında rənglərin rolu müəyyənləşdirilmiş, bu baxımdan, onların əhəmiyyəti üzə çıxarılmışdır. Araşdırmada rənglərin bədii dildə yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. Poetik dildə müxtəlif rənglərin üslub xüsusiyyətləri göstərilmiş, onlara münasibət məsələsinə aydınlıq gətirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dilimizin lüğət tərkibində xüsusi qat təşkil edən rəng adlarının dilçilik aspektində sistemli şəkildə araşdırılması həm nəzəri, həm də tətbiqi əhəmiyyətə malikdir. Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, araşdırma, ilk növbədə, Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə, üslubiyyatın əsas istiqamətlərini, Azərbaycan dilinin leksikasını aydınlaşdırmağa kömək etdiyindən bu haqda nəzəri ədəbiyyatların, xüsusilə də Azərbaycan dilinin üslubiyyatına aid əsərlərin yazılmasında araşdırmanın nəticələrindən istifadə etmək olar.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti isə əldə edilmiş nəticələrin tədris kurslarında, linqvopsixologiya praktikumlarında, seçmə fənlərin tədrisində əyani vəsait kimi istifadə edilə bilər. Bundan başqa, dilimizin izahlı, etimoloji, omonim, sinonim və antonim lüğətlərinin hazırlanmasında, üslubiyyatla bağlı dərs və dərsliklərin təşkilində araşdırmanın nəticələrindən faydalanmaq mümkündür.

Dissertasiya işinin aprovasiya və tətbiqi. Dissertasiya Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının 31 yanvar 2017-ci il tarixli (protokol № 5) qərarı ilə təsdiq edilmiş, elmi rəhbər filologiya elmləri doktoru, professor Sədaqət Qurbanəli qızı Həsənova təyin olunmuşdur. Mövzu Azərbaycan Respublikası Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirilməsi Şurasının Dilçilik üzrə Problem Şurasında 28 dekabr 2017-ci il tarixdə (protokol №10) qeydiyyata alınmışdır. Təhsil müddətində informatika, ingilis dili, fəlsəfə və ixtisas fənlərindən minimum imtahanları verilmişdir. Tədqiqat işi ilə əlaqədar olaraq 23 elmi əsər nəşr olunmuşdur ki, onlardan 2 məqalə xaricdə, 8 konfrans materialı, 13 yerli məqalədir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla disserterasiyanın işarə və ümumi həcmi. Dissertasiya işinin girişi 6 səhifə, 9308 işarə, birinci fəslə 47 səhifə, 76738 işarə, ikinci fəslə 43 səhifə, 70037 işarə, üçüncü fəslə 29 səhifə, 49880 işarə, nəticə 4 səhifə, 5941 işarə, istifadə edilmiş

ədəbiyyat siyahısı 8 səhifə, 11481 işarə, dissertasiyanın ümumi həcmi 223385 işarədən ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyektı və predmeti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, dissertasiya işinin aprobasiya və tətbiqi haqqında məlumat verilir.

Birinci fəsil - “**Bədii dil və rənglər**” adlanır. Bu fəsil iki paraqraf və bir bənddən ibarətdir. Birinci paraqraf **1.1.Azərbaycan bədii dil və təfəkküründə rəng məsələsi**” adlanır. Azərbaycan dilinin rənglərlə bağlı leksik mənzərəsi təkcə dil faktı deyil, həm də milli mədəniyyətin, adət-ənənələrimizin bir sıra xüsusiyyətlərinin daşıyıcısıdır. Nəinki ayrı-ayrı xalq və millətlərin, o cümlədən dünya mədəniyyətində rənglərin dərk edilməsi insanların həyatına, təfəkkürünə və dilinə təsir edir. Rəng bildirən sözlərin anlamı uzun bir zaman ərzində dəyişmələrə uğramış, onlar yeni mənalar qazanmış və ya mənalarının bir qədərini, bəlkə də çoxunu itirmişdir. Lakin buna baxmayaraq bu sözlər əsas mənasını qoruyub saxlamışdır.

Azərbaycan dilinin milli rəng mənzərəsi keyfiyyət baxımından bolluğu ilə seçilir. Nitq mədəniyyətində funksionallaşan, bədii dili zənginləşdirən, məişət leksikasının aktiv qatına aid olan rəng bildirən sözlər xalqımızın tarixi-mədəni ənənələrinə söykənərək anlamına görə etnik xüsusiyyətləri əks etdirmək qabiliyyətinə malikdir. Rənglər insanın təsəvvüründə, həyatında və estetik zövqünün formalaşmasında əhəmiyyətli olmaqdan başqa, nitqdəki fikirlərin aydın və mənalı çatdırılmasında fəal şəkildə iştirak edir. Dildə rəng bildirən sözlərin sayı az olsa da, mənaları çoxdur. Bu mənalar bədii dildə hiss və duyğuların ifadəsində, obrazların mənəviyyatının tanınmasında müəyyən işlər görür.

Rənglərlə bağlı fikirlər o qədər çoxalıb inkişaf etmişdir ki, artıq onların məcazlaşması prosesi də sürətlənmişdir. İnsan xarakterlərinin də rənglərlə bağlılığı vardır. Belə ki, rəngi olmayan adamlar mənfi hesab edilir (burada rəng dedikdə xarakter başa

düşülür). Şair Fikrət Qocanın “Rəngsiz adamlar” şeri bu baxımdan səciyyəvidir. Əsərdə məqsədi, arzusu olmayan insanlar rəngsiz hesab edilir və rəngsizlik onları görünməyə qoymur, adiləşdirir və diqqətdən kənarlaşdırır.

*İçində mətləbi olmayanda
Adamın özü görünmür*¹⁹.

Rənglərə ad verilməsində insanların çoxillik, hətta çoxəsrlik təcrübələrinin böyük rolu vardır. Sözsüz ki, ilk təbii rənglər göy qurşağında əks olunan və təbiətin bizə verdiyi rənglərdir. Göy qurşağında cəmi yeddi rəng var. Lakin dünyada rənglərin və onların çalarların sayını bu rəqəmlə məhdudlaşdırmaq olmaz. Sözügedən yeddi rəng ən çox işlənən rənglərdir. Rəng və çalarların çoxluğu onları adlandıran leksik-qrammatik vahidlərin də bolluğuna imkan yaradır. Deməli, rənglər, bir tərəfdən də, dili zənginləşdirən faktlardır. Və maraqlı burasıdır ki, dilimizdəki rəng adlarının çoxu milliliyi ilə diqqəti çəkir. Rənglərin simvollaşdırılması təfəkkür və nitq mədəniyyəti ilə bağlı məsələdir. Onların sayı o dərəcədədir ki, hamısının dildə ifadəsini tapmaq üçün bəzən çətinlik yaranır. Rənglər çoxaldıqca özünəxas leksika tələb edir. Bundan başqa, rənglərin üslub imkanları da çoxdur. “*Mövcud ədəbiyyatlar və dil faktları göstərir ki, bütün dünya dillərində rəng adları kifayət qədər məhduddur və rəng çalarlarını ifadə etmək üçün müqayisədən istifadə edilir. Tədqiqatlardan aydın olur ki, hər bir əsas rəng ətrafında metaforik sahə yaranır, hər bir əsas rəngin rəmzləşmədə iştirakı aşkar görünür*”²⁰. Bədii dildə rənglər az və çox işlənməsi ilə seçilir. Bu mənada, boz rəng bir sıra rənglərə nisbətən geridə qalır. Bədii dildə boz rəngin bir sıra anlam çalarları ilə qarşılaşırıq. “Azərbaycan dilində “boz” sifətinin əsas mənası müəyyən rəng növünü bildirməsidir. Lakin “boz adam”, “boz hava”, “boz üz” birləşmələrində isə “boz” sözü rəng deyil, keyfiyyət, əlamət mənalərini bildirir: boz adam - xasiyyətçə tərs,

¹⁹Qoca, F. Seçilmiş əsərləri / F.Qoca. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2004, - s. 10.

²⁰ Rzayeva, X. Dilçilikdə rəng adlarının tədqiqinin bəzi məsələləri haqqında // AMEA Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, -Bakı:– 2018, - № 19, - s.181.

utanmaz adam; boz hava – xoşagəlməyən hava mənasında işlə-nir”²¹. A.Qurbanov leksik vahidlərin belə çoxmənalılıq keyfiyyəti qazanmasının söz birləşmələri, frazeoloji ifadələr və cümlələr daxilində ortaya çıxdığını və çoxmənalılıq ifadə edən sözlərin semantik quruluşunda daxili əlaqənin olduğunu göstərir. Dilimizdə tünd-boz rəngi ifadə etmək üçün “çal” sözündən istifadə edilir. Boz rəngin çalarlarında biri də “ala” sözüdür ki, bədi dildə həmin leksik vahid “göz” sözünün təyini kimi işləkdir:

*Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli
Hicranın qəmiylə kef eyləmişəm*²².

*Yenə qılincını çəkdi üstümə
Qurbanı olduğum o ala gözlər*²³.

Dildə rənglər söz yaradıcılığı prosesində də aktiv mövqeyə malikliyi ilə diqqəti çəkir. Məsələn, Azərbaycan dilindəki *qızarmaq, göyərmək, ağarmaq, qaralmaq, yaşllaşmaq, bozarmaq, ağarmaq* feillərinin, *ağlıq, qaralıq, yaşillıq, göylük* isimlərinin əsasında rəng anlayışı vardır. Azərbaycan dilində rəng bildirən sözlər, əsasən, isim, sifət və feil zonasına aid olsa da, onların əsasında sifətin dayanması fikri danılmazdır. Belə ki, rəng anlayışı ilə bağlı olan isim və feillər quruluş baxımından leksik şəkilçilərlə formalaşaraq sifətdən düzəlmişdir. Bu baxımdan, dilimizdəki *sarılıq, allıq, göylük, yaşillıq, ağlıq, qaralıq, qaranlıq, bozluq, ağartı, qaraltı, bozartı, qızartı, göyərti* isimləri, *ağarmaq, qaralmaq, saralmaq, qızarmaq, göyərmək, bozarmaq, allanmaq, yaşillanmaq, yaşllaşmaq, çallaşmaq* feilləri diqqəti çəkir.

Birinci fəslin ikinci paragrafı “**1.2. Azərbaycan folklorunun dilində rənglərin yeri və rolu**” adlanır. Məzmununda böyük bir tarixin izlərini yaşadan ağız ədəbiyyatında rənglərin semantikasına müraciət onların leksik-qrammatik və bədi cəhətdən aktiv lüğətə

²¹ Qurbanov, A. Ümumi dilçilik / A.Qurbanov. - Bakı: - 2019, - I cild (3 cildə), - s. 215.

²² Aşıq Ələsgər. Əsərləri / Aşıq Ələsgər. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2004, - s. 46.

²³ Vurğun, S. Seçilmiş əsərləri / S.Vurğun. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2005, - I c. -s. 44.

aidliyini təsdiq edir. Bu anlamda, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dili zəngin qaynaqlardan biridir. Dastanın dilində ilk dəfə *ala* sözünə rast gəlirik. Bu söz iki mənada işlənmişdir: başqa rənglə ağın qarışığı və ala-bula (rəngbərəng, əlvan, qarışıq rəngli, naxışlı): “*Bir gün Qamğan oğlu xan Bayındır yerindən durmuşdı... Ala sayvan gög yüzünə aşanmışdı. Bin yerdə ipək xalıçası döşənmişdi*”²⁴.

Sözsüz ki, şənlik edən, qonaqlıq verən adamın kölgəliyi (çadırı) əlvan rəngdə olar.

“Qazan xanın evinin yağmalanması” boyunda Qaraca Çobanın sapandı ala rəngdədir:

*Belindəki doxsan oxun nə öyürsən, ay kafir?
Ala qollu sapandımcə gəlməz mənə*²⁵.

Dastanda sonra ağ, qızıl (qırmızı) və qara rənglərə rast gəlirik. Bayındır xanın otaqları həmin rənglərdə idi. Burada ağ və qızıl sevinc bildirdiyi halda, qara qəmginlik ifadə edir. Ona görə ki, qara çadırdə övladı olmayanlar əyləşməli, onların altına qara keçə salınmalı və onlar qara qoyun qovurması yeməli idilər. Çünki dastana görə oğlu-qızı olmayanı Tanrı qarğayıbdır. Qarğış dua deyil, o, həmişə mənfi fikirlər ifadə edir. Bu mənada, qara rəng həmin məqamda qəmginlik bildirir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilidə çox rast gəldiyimiz rəng qaradır:

*Qara yallı gözəl Qazlıq atını mindin...
Qara dövrandə tapdığım oğul hanı?*²⁶.

Dirsə xanın xatununun dilindən verilən bu sözlər içərisində “qara” sözü iki mənada işlənmişdir. Birinci anlamında o, oğuz xanlarından olan Dirsə xanın atının əlaməti kimi müsbət mənə ifadə edir. Belə ki, qara yallı atlar sevilən heyvanlar hesab olunur. Son misradakı “qara” sözü çətinlik mənasını bildirir.

Dirsə xanın xatununun dilindən verilən aşağıdakı sözlərdə də Buğacın güclə “tapıldığı” bəlli olur:

²⁴ Kitabi-Dədə Qorqud. - Bakı: - Öndər, 2004, - s. 24.

²⁵ Yenə orada, – s.190.

²⁶ Yenə orada, –s. 190-191.

Qara donlu dərvişlərə nəzirlər verdim...

Qara donlu azğın dinli kafirlərə tutdurdunsa, de mənə²⁷.

Bu sözlərdə də “qara” həm dərvişlərin, həm də “azğın dinli” düşmənlərin paltarının rəngi kimi müxtəlif çalarda işlənmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində ağ rəng fəallıq səviyyəsi ilə qaradan sonra gəlsə də, bol-bol işlənmişdir:

Ağ tozluca bərk yayını əlinə aldı²⁸.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində “boz” sözü ilə də tez-tez qarşılaşırıq. Bu söz daha çox *at* sözü ilə qoşa gələrək onun rəngini ifadə edir:

Boz atlı Xızır yanıma gəldi, üç dəfə yaramın üstündə əl gəzdirdi²⁹.

Əsərdə *bozac* sözü də bozumtul, boz rəngə çalan mənalarında işlənmişdir. Qədim dövrlərdə yüksək təbəqədə olanların evlərində boz otaqlar yas mərasimləri üçün nəzərdə tutulurdu. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilindəki *bozlamaq* sözü yas mənasını qoruya bilir. Belə ki, söz “yanıqlı ağlamaq” anlamı daşıyır.

Ağız ədəbiyyatında Xızır peyğəmbərlə bağlı örnəklərdə yaşıl rəngin aktiv mövqeyi ilə rastlaşırıq.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan folklorunda rəng məhdudiyəti yoxdur, xüsusilə də nağıl və rəvayətlərimiz rənglərlə zəngindir.

İkinci paraqraf “**1.2.1. Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının dilində rənglərin üslub imkanları**” adlı bir bənddən ibarətdir. Azərbaycan ədəbi dilinin söz-ifadə cəhətdən zənginləşməsi ilə yanaşı, üslub keyfiyyətləri ilə poetikləşdirilməsində aşıqların böyük rolu var. Bu baxımdan, demək olar ki bütün aşıqların, xüsusilə də Sarı Aşığın, Aşıq Ələsgərin dili maraqlı və orijinal üslub xüsusiyyətləri ilə seçilir.

*Mən Aşıq, gözdə qara,
Sürmədən göz də qara,
Yar yolun gözləməkdən
Qalmadı gözdə qara³⁰.*

²⁷ Kitabi-Dədə Qorqud. - Bakı: - Öndər, 2004, – s.181.

²⁸ Yenə orada, – s. 183.

²⁹ Yenə orada, – s. 182.

Bu bayatının birinci misrasında “qara” sözü gözə çəkilən sürmənin rəngini, ikinci misrasında gözün öz rəngini bildirir. Sonuncu misrada isə məcazlaşaraq həsrətdən gözdəki qaranın getməsi və ağa dönməsi, yəni gözün kor olması fikri verilmişdir.

*Aşıq, qarabaqara,
Xalın qarabaqara,
Yarın itirmiş Aşıq,
Gəzər qarabaqara³¹.*

Məlumdur ki, “ba” bitişdirici hecası ilə formalaşan mürəkkəb sözlər dilimizdə zərf kimi işlənir. Maraqlıdır ki, Sarı Aşıq bu sözü müxtəlif məqamlara salaraq fərqlilik yaradır. Yuxarıdakı bayatının ikinci misrasında “qarabaqara” sözü çoxaltma dərəcəli sifət kimi “qapqara” mənasında işlənsə də, sonuncu misrada o, zərf mövqeyində işlənərək felin tərzini bildirmişdir. “Qarabaqara” sözünün sifət kimi işlənməsi məqamına, demək olar ki, Sarı Aşıqın dilində rast gəlirik.

*Dağların başı qara,
Döşü göy, başı qara.
Yardan üzüldün, Aşıq,
Yaş töküb başı qara³².*

Əsərdə “başı qara” birləşməsi üç yerdə işlənsə də, fərqli mənalara ilə diqqəti çəkir. İki misrada təbiətin rənglərini bildirən bu ifadə sonda insanın düşdüyü vəziyyət və psixologiya ilə bağlıdır. Dağların başında qar yoxdursa, o, qara görünür və sinəsi kol və ağaclar, bitkilərlə göyərək, yəni yaşıllaşıb. Sondakı “qara” sözü isə “qaralamaq”, “qara bağlamaq” mənası ilə seçilir. Sözlər deyir ki, “yarından əli üzülən Aşıq “başə qara bağlayacaq” qədər kədərli durumdadır.

İllər də qara zildi³³.

Ədəbi dilimizdə “zil” leksik-qrammatik vahidinin “kölge” sözünün arxaik sinonim variantı olması məlumdur. Yuxarıdakı

³⁰ Sarı Aşıq. Gül dəftəri / Aşıq S. - Bakı: Adiloğlu - 2011. - s. 31.

³¹ Yenə orada, – s. 32.

³² Yenə orada, – s. 42.

³³ Yenə orada, – s. 97.

bayatıda buludların dağlara qara kölgə salmasını ifadə edən və istəklisindən ayrı qalan Aşığın illərinin dərddli olmasını ifadə edən sözlərlə cinas yaranmışdır ki, sonuncuda “zil” sözü “tünd” sözünün qarşılığı kimi meydana çıxmışdır.

Sarı Aşığın dilində “sarı” sözünə cəmi iki məqamda rast gəlinir, burada çox az işlənən rənglərdən biri də “boz”dur.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında qara rəngin üslub məqamları çoxdur:

*Ələsgər tək baxtı qara dolansın*³⁴.

“Qaranlıq” sözünün kökündə qara rəngin adı dayanır. Bəzən bədii dildə, xüsusilə də klassik üslubda “qara”, “qaranlıq” əvəzinə fars mənşəli “tar” sözü işlənir. Bu anlamda, Aşıq Ələsgərin də dili diqqəti çəkir:

*Dünya mana tara döndü, nə döndü*³⁵.

Aşığın dilində “qara” sözünün ərəb mənşəli qarşılığı olan “siyah” sözünün işlənməsi məqamları da vardır:

*Dar gərdəndə siyah zülfün hörübsən*³⁶.

Aşıq Ələsgərin “Qırmızı”, “Yaşıldı, yaşıl” adlı əsərləri aşıq yaradıcılığında rənglərin üslub çalarlarını göstərən maraqlı və orijinal qaynaqlardan biri olduğunu göstərir.

Dissertasiyanın ikinci fəslə **“Bədii dildə ağ, qara və qırmızı rənglərin üslub özəllikləri”** adlanır. Bu fəsil **“Azərbaycan ədəbi-bədii dilində ağ və qara rənglərin üslub çalarları”** və **“Ədəbi dildə qırmızı rəngin semantikasi”** adlı iki paraqrafdan ibarətdir.

Ağ və qara tək-cə rəng adı deyil, onlar həm də həyatın fəlsəfi anlamı kimi qəbul edilir. Bu rənglər arasında gizli bağlılıqlar və mənə əlaqələri vardır ki, bu, bədii dilin imkanları daxilində üzə çıxı bilər. Bir sıra hallarda ağ və qara eyni məqamda işlənərək bir-birini tamamlayır. Ağ və qara rənglərin bədii dildə eyni mənada işləndiyi məqamlar çoxdur. Bu fikri ədəbi-bədii dil örnəkləri təsdiq edir.

³⁴ Aşıq Ələsgər. Əsərləri / Aşıq Ələsgər. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2004, - s. 41.

³⁵ Yenə orada, – s. 42.

³⁶ Yenə orada, s. 43.

Azərbaycan ədəbi dili tarixində elə bir söz sənətkarı olmamışdır ki, rəng bildirən sözlərə müraciət etməsin. Lakin rənglərə münasibətdə qədim dövrdə dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin, çağdaş zamanımızda isə Rəsul Rzanın adları öndə gəlir.

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında rənglərə bir elm adamı kimi yanaşılaraq onların məna dərinliyi üzə çıxarılmışdır. “Yeddi gözəl” poemasında Bəhram şah dünyanın yeddi ölkəsindən gətirilmiş gözəllərlə görüşündə hər dəfə müxtəlif rəngli paltar geyinmiş və geyimi rəngindəki günbədə getmişdir. O, növbə ilə qara, sarı, yaşıl, qırmızı, firuzə (göy), səndəl (torpaq rəngli, qəhvəyi) və ağ rənglərdə paltarlar geyinmişdir və bu məqamlarda həmin rənglərin semantikasını ilə bağlı çox sayda bədii örnəklərlə qarşılaşırıq. Poemanın “Bəhramın padşahlığı. Bəhramın taxta əyləşməsi” adlı hissəsində aşağıdakı misralar bu baxımdan səciyyəvidir:

*Qaradan, ağdan çox nə ki yaşayan
Var, məndən görəcəm ədalət, aman*³⁷.

Bu misralarda qara və ağ gecə və gündüzü təmsil edərək dünyanın rəmzi kimi qələmə alınmışdır.

Bir sıra qədim və çağdaş yaşamlara görə, qara kədəri, tənhalıq və sıxıntını, narahatlığı ifadə edir və xatırladır. Ona “matəm rəngi” də deyilir. Xalqın dilində *qara gün, qara bəxt, qaracaqbaq, qaradaban, qarayaylıq* söz və ifadələri ilə yanaşı, bir sıra qarğış örnəkləri də vardır: *Qarayaylıq qalasan, Bəxtin qara olsun* və s. Qara və ağ sifətindən yaranmış leksik-qrammatik vahidlər də dilimizdə işləkdir.

*Olardı bu zaman altmış yaş
Yasəmən bitirdi bənövşə başı*³⁸.

Burada yaşlı altmışa çatmış Bəhramın ağaran saçları ağ yasəmənə bənzədilmişdir. Şairin “Yeddi gözəl” poeməsindəki bütün hekayələrdə adı çəkilən rənglərin bir sıra anlamlarından danışılır və onların müsbət mənalara sadalanır. Bu baxımdan, son hekayədə ağ

³⁷ Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. -Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, - II c. –s. 64.

³⁸ Yenə orada, – s. 287.

rəngin müsbət əlamətləri kimi verilənlər aşağıdakı misralarda ifadə olunur:

*Nə zaman eləsən haqqa ibadət,
Ağ libas geyməkdir yaxşı əlamət*³⁹.

Rəngləri dərinləndirən duyub mənalandırmada, yozmaqda, onlara müxtəlif münasibətləri bir araya gətirməkdə Rəsul Rza əvəzsiz sənətkar kimi yaddaşlarda qalmışdır. Şairin “Rənglər” silsiləsi yazıldığı zamandan indiyə qədər bu sahədə zirvədə dayanan dəyərli və məntiqli nümunədir.

*Düşündükcə açılır,
əlvan səhifələri rənglərin*⁴⁰.

Rəngləri könlündən keçirən şair qələmindən də keçirərək nəغمə, söz və səslərin də rəngli olduğunu düşünür və onların ürəklərə dolaraq duyğu və xatirələri oyatmaq gücünə malikliyini göstərir.

Rəsul Rza “Rənglər” əsərində novatorcasına ağ rəngin maraqlı, orijinal və yaddaqalan obrazını yaradır. Şair ağ rəng haqqında danışandan sonra onun sevinc və məhəbbət çalarlarına da münasibət bildirir. Burada bahar budaqlarının çiçəkləri, göyərçinin qanadları və quzey qarının rəmzi kimi verilən bu sevinc “rəngi”nin o zamana qədər tərənnüm olunmamış cəhətləri də dərin hiss və duyğularla verilir:

*Bir körpənin südə bulaşmış üz-gözü...
Şübhələrin dağıldığı gün.
Dost əli.
Açılmış diyyün*⁴¹.

Ağ rəngin məhəbbət çalarının tərənnümündə Rəsul Rza onu ən bahalı və satıla bilməyən bir sərvətə bənzədir, müqəddəsliyi ilə qəlblərin aynası kimi dəyərləndirir.

Vaqif Məmmədovun yaradıcılığında qara rəngin daha fərqli semantikasını və üslub özəllikləri ilə qarşılaşırıq. Onun “Qara kağız”

³⁹ Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. -Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, - II c. –s.261.

⁴⁰ Rza, R. Seçilmiş əsərləri / R.Rza. - Bakı: Çarşıoğlu – 2005. - s.341-342.

⁴¹ Yenə orada, – s. 287.

adlı şerinin ilk bəndində ağla qaranın bədii təzadları ilə maraqlı antiteza yaradılır:

*Nədənsə öz adı “qara” olsa da,
Çoxunun saçını ağ eyləyibdir⁴².*

Əsərin ikinci bəndində kağızın nədən “qara” adlandırıldığını şair öz düşüncələrinin məhsulu olan fikirlərlə ifadə edir:

*Verdiyi xəbərdən xəcalət çəkib,
Kağız da qaralıb, bəlkə, nə bilim⁴³.*

Müəllif ölüm xəbəri gətirən qara kağızın rənginə “haqq” qazandıraraq oxucunu onun mənfi təsirindən uzaqlaşdırmaq istəyir. O, “qara kağızlara” seçkin bir poetik münasibətlə yanaşaraq, onların hardasa əhəmiyyətli olduğunu göstərir:

*Dönməsə Vətənə qara kağızlar,
Qara gün Vətəndən dönə bilməzdi⁴⁴.*

Qafar Qərib “Xudafərin” əsərində Azərbaycanın iki yerə bölünməsinin qəm,notlarını vətənimizin ortasından çəkilən qara xətlə - sərhədlə bağlayır və qara rəngi yurdun nisgili kimi tərənnüm edir:

*Yurdumuzun ortasından
Simli, qara xətt çəkildilər⁴⁵.*

İnsan yaşa dolduqca, dərd, kədər yaşadıqca saçlarının ağarması da məyusluq doğurur. Dilimizdə “dən düşmək” frazemi saçlar haqqında işlədilir və ağ rəngə işarədir. Ağ saçlar həmişə təəssüflə təsvir və tərənnüm olunmuşdur. S.Vurğunun dilində də belədir.

*Görən məni nədir deyir
Saçlarına düşən bu dən
Şair, nə tez qocaldın sən?⁴⁶.*

⁴² Məmmədov, V. Seçilmiş əsərləri / V.Məmmədov. -Bakı: Şirvanəşr, - 2008, - I.c. - s. 33.

⁴³ Yenə orada, – s. 33

⁴⁴ Yenə orada, – s. 33

⁴⁵ Qərib, Q. Dünya üçbucaq imiş / Q.Qərib. – Bakı: Şirvanəşr, – 2002, - s.15.

⁴⁶ Vurğun, S. Seçilmiş əsərləri / S.Vurğun. - Bakı: Şərq-Qərb, - 2005, - II c. - s. 212.

Azərbaycan ədəbi-bədii dilində ağ saçlara fərqli yanaşmalar da vardır. Bəxtiyar Vahabzadənin bu mövzudakı əsərində (Qara saçlar, ağ saçlar) ağ saçlar qürur mənbəyi kimi tərənnüm olunur. *Mən bu ağ saçlarımla öyünürəm, ay ana!* –deyən şairin sonrakı misraları bu öyümcün səbəbini aşkarlayır:

*Qara, şəvə saçları təbiət vermiş mənə,
....Ağ saçları həyatda mən özüm qazanmışam*⁴⁷.

Beləliklə, Azərbaycan bədii dilində ağ və qara rənglər məcazlıq keyfiyyəti və işlənmə tezliyi ilə seçilərək söz ustalarının üslubunda özünəxas yer tutur.

N.Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasının “Bəhramın çərşənbə günü qırmızı günbədə getməsi və dördüncü iqlim padşahı qızının hekayə söyləməsi” hissəsində qırmızı rəngin bir sıra üslub keyfiyyətləri açılmışdır. Utandıqda üzün qızarması əlamətini N.Gəncəvi həftənin üçüncü günü qırmızı günbəddə Bəhram şaha nağıl danışan şah qızının simasında vermişdir:

*Paltarı üzütək oldu qırmızı*⁴⁸.

Əsərdə Bəhramın al-qırmızı geyimi arzuya çatmaq, xeyirdən nişan vermək kimi mənalandırılmışdır:

*Al geyimlə yetdi kama o cavan,
Al rəng oldu ona xeyirdən nişan*⁴⁹.

N.Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poeması göstərir ki, qırmızı enerji və gücü çoxaldaraq hakimiyyət qurmağa sövq edən bir rəngdir. Əli bəy Hüseynzadə “Qırmızı qaranlıqlar içində yaşıl işıqlar” əsərində qırmızı, qara və yaşıl rənglərin dərin siyasi məna qatlarını üzə çıxarır. Əsərin adı simvolik xarakter daşıyır. Əli bəy Hüseynzadə rəngləri dilimizin qüdrəti ilə bağlayır. Onun dilində *qırmızı yalanlar* ifadəsi vardır. Sözsüz ki, bu rəngin mənalardan biri ilə bağlıdır. Məqalənin adındakı *qırmızı qaranlıq* ifadəsi Əli

⁴⁷ Bəxtiyar Vahabzadə. Seçilmiş əsərləri / Vahabzadə Bəxtiyar. - Bakı: Öndər, – 2004, İki cild. I cild (Şeirlər), - s. 155.

⁴⁸ Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. -Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, II c. - s. 150.

⁴⁹ Yenə orada, – s.150

bəyin qələminə xas olan dil-üslub faktıdır. Qırmızı burada inqilab rəmzi kimi diqqəti çəkir.

Dilimizdə qırmızı əvəzinə qızıl sözünün işləndiyi məqamlar da olmuşdur. “*Qızıl* sözü ən qədim yazılı mənbələrdə pul deyil, rəng mənasını bildirmişdir. Həm metal, həm də pul anlayışı bu sözün sonradan qazanılmış mənasıdır”⁵⁰. Mütəxəssislər qırmızı sözünün ilk hecasında əvvəllər qızıl sözündəki ikinci samitin olmasını, yəni r-z əvəzlənməsini iddia edirlər. Dilimizdə hər iki sözün bir arada işlənməsi faktları ilə də qarşılaşırıq: *Bu sözləri qızıl-qırmızı (və ya qırmızıca) üzümə dedi*. Qızıl-qırmızı, qızıl-qırmızıca həya eləmədən, utanmadan feli bağlamasının mənasında işlənir. *Qızıl* sözü əsasən müsbət keyfiyyət çalarları ilə diqqəti çəkir. Məsələn, *qızıl xasiyyət, qızıl adam, qızıl ürək*. Qırmızı rəngin azadlıq anlayışı bildirməsi bir zaman Azərbaycandakı Xürrəmilər hərəkatı ilə əlaqələndirilir. Xalq qəhrəmanı Babəkin ərəb işğalçılarına qarşı mübarizədə qaldırdığı bayraq qırmızı rəngdə olmuşdur və onun tərəfdarlarının qırmızı paltar geyinməsi haqqında məlumatlar vardır. Dünyada bu rəngin azadlıq və müstəqillik rəmzi kimi qəbul edilməsində Azərbaycan aparıcı rol oynamışdır. Sonralar Çin, Fransa, Rusiya və Türkiyədə qırmızı bayraqdan azadlıq rəmzi kimi istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə **“Bədii dildə yaşıl, sarı və göy rənglərin semantik imkanları”** adlanır. Bu fəsil **“3.1. Bədii dildə yaşıl rəngin işlənmə məqamları”**, **“3.2. Bədii dil və sarı rəng”** və **“3.3. Bədii dil və göy rəng”** adlı üç paraqrafdan ibarətdir.

Bəzi tədqiqatçılar türk xalqlarının ilk ensiklopedik qaynağı olan “Divani-lügət-it Türk”də “yaşıl” sözündən bəhs edilmədiyini göstərirlər. Məsələn, A.Mədətoğlu yazır: “Mahmud Kaşqarlının “Divani-lügət-it Türk” əsərində “yaşıl” sözü haqqında heç nə yazılmayıb. Lakin “müəllif “yamyaşıl”, “yapyaşıl”, “yaş-yuş” sözlərini geniş şəkildə izah etmişdir. Qədim türklər yaşıl sözünü

⁵⁰ Qənbərova, Q. Türk mənşəli numizmatik morfemlərin diaxronik-dialektoloji aspektləri // Türkölogiya. -Bak: - 2015, - № 4, - s. 63.

həm həqiqi, həm də məcazi mənada işlətməmişlər”⁵¹. Lakin Mahmud Kaşqarlı lüğətində yaşıl rənglə bağlı bir neçə mənada işlənmiş “yaş”, “yaşartmaq” (yeşirtmək - yaşılşdırmaq), “yaşıl çuvit”, “yaşıl” və s. sözlərlə qarşılaşırıq. Lüğətdə “yaş” “yaşıl yapraklı bitkilər və da zerzevat” kimi izah olunmuşdur.

Nizami Gəncəvi “Yeddi gözəl” poemasında Bəhram şahın yaşıl paltarında daha görkəmli olması və cənnət mələklərinə bənzədiyini qeyd edir. Dini inanclara görə, mələklər həmişə yaşıl paltar geyər və yaşıl bağda yaşayırlar:

*Yaşıl çırağ kimi parlaq göründü,
Cənnət mələyitək yaşıl büründü*⁵².

Nizami Gəncəvi yaşıl rəngdən zövq ilə danışır, onun bəyənilən, sevilən bir rəng olmasını nəzərə çatdırır:

*Sərvi bəyəndirir yaşıl olması*⁵³.

Yaşılın cavanlıq rəmzi hesab edilməsi haqqında çoxlu faktlar vardır. Bu rəng gənclikdən başqa, yenilik simvolu kimi də tanınaraq ümidartırıcı rola malikdir. Bəzi ölkələrdə orta yaşlı xanımların yaşıl rəngdə paltar geyinməsi, yəqin ki, bununla bağlıdır. “Mahmud Kaşqarlı “qızlar sayğı qazanmağı bilirlərsə, qızıl, qırmızı geyinərlər, yarımağı, qadınlığı ilə seçilməyi bilərlərsə, yaşıl geyinmişlər” kimi ifadələrlə qızların cəmiyyətdəki yerini göstərmişdir”⁵⁴.

Eldar Baxışın əsərlərindən birində çox maraqlı bir müraciət vardır: yaşılım! Azərbaycanın ağır günlərində, 1990-cı il hadisələrinin təsirindən yazılmış bu əsərdə şəhidlərimiz nida səviyyəli “yaşılım!” xitabı ilə çağırılır:

*Ağac yaşılım, hara gedirsən?
Hara gedirsən, yarpaq yaşılım*⁵⁵.

⁵¹ Mədətoğlu, A. Türklərdə rənglər və rəng anlayışı // Türkünstan. –Bakı: - 24 fevral-2 mart – 2013. - s. 14.

⁵²Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, - II c. - s. 126.

⁵³ Yenə orada, - s. 137.

⁵⁴Kaşqarlı, M. Divani-lüğət-it Türk / M.Kaşqarlı. - İstanbul: Kabalcı, - 2005, - s. 14.

⁵⁵ Yusifli, V. Eldar Baxış nisgili // 525-ci qəzet - 1 iyun, 2015-ci il, - s. 30.

Azərbaycan məişətində al (qırmızı), yaşıl rənglər üstünlük təşkil etmiş, xüsusilə də geyimlərdə bu rənglərə xüsusi fikir verilmişdir. Bu baxımdan, Molla Cumanın aşağıdakı misraları diqqəti cəlb edir:

*Bir gözəl görmüşəm bulaq başında,
Yaşıl çarşab durmuş idi başında*⁵⁶.

Nizami Gəncəvinin dördüncü poemasında Bəhram şah bazar günü sarı günbəzə gedir. Bu zaman şah sarı rəngdə paltar geyinir, şair diqqəti şahın əlindəki qızıl cam qızılın rənginə cəlb edir. Şair şahın tacını günəşlə müqayisə edir, üzünü sarı gülə bənzədir, hətta onun yollara zər səpdiyini qeyd edir. Nizami Gəncəvi sarı rəngin ürəkaçan xüsusiyyətini, insan sağlamlığı üçün çox faydalı olan zəfəranın da sarı rəngdə olduğunu göstərir. Məlumdur ki, bütün rənglərin həm mənfi, həm də müsbət anlamları vardır. “Sarı rəng qədim türklərdə, əsasən, pis, zərərli, ruhların daşıyıcılarının, xəstəliklərin, bomboş çöl və səhraların, uzun, soyuq qış günlərinin və s. simvolu sayılmışdır”⁵⁷. Nizami Gəncəvi bu rəngin daha çox müsbət mənasını işıqlandırmışdır.

Sarı rəng qızılın, zərin, günəşin, bir çox çiçəklərin rəngi olduğu kimi, bu rənglə bağlı dilimizdə “sarı yara”, “sarılıq” kimi xəstəlik adları da vardır.

Dünyanın çox yerində sarı rəng günəşlə əlaqələndirilir. Belə ki, o, bir tərəfdən günəşin rəngi, digər tərəfdən isə onun rəmzi kimi dəyərləndirilir. Türk xalqlarının təfəkküründə sarı, əsasən, dünyanın mərkəzini ifadə edir. Bədii dildə sarı bir tərəfdən bolluğun, sünbülün, qızılın rəngi, bir tərəfdən də, sona çatmış həyatın rəngidir.

*Gəl qaçqının yanına,
Qorxu hopub canına.
Saralmış bostanına,
Üzölmüş tağına bax!*⁵⁸.

⁵⁶ Molla Cümə. Əsərləri / Molla Cümə. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2006, - s. 74.

⁵⁷ Mədətoğlu, A. Türklərdə rənglər və rəng anlayışı // Türküstan. –Bakı: - 24 fevral-2 mart – 2013. - s. 14.

⁵⁸ Yaqub, Z. Seçilmiş əsərləri / Z.Yaqub. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2006, – s. 279.

Əslində, “sarı” bir çox məhsulların rəngi olsa da, şeirdə son günlərini yaşayan bostanın saralması qaçqınlığın acı həsrəti ilə müqayisə edilmişdir. Tağ kökündən üzüləndə sarılır, yəni ölümə doğru gedir. Bu, qaçqının vətən həsrətini ifadə edərək əsərin qəm notlarını gücləndirir. Bədii dildə sarı rəngin qəm, kədər bildirməsi məqamları daha çoxdur:

*Həsrətdən saralmış varaqlar kimi
Dərdi üst-üstünə çinləyən mənəm*⁵⁹.

Sarı rəng həsrətdən və ya ölümdən irəli gələn ayrılıq rəmzi kimi də tanınır. Bu mənada, Zəlimxan Yaqubun Xəlil Rza haqqında yazdığı aşağıdakı misralar səciyyəvidir:

*Təbriz əldən gedən gündən
Saralmış bir bənizsənmi?*⁶⁰.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Sarı Qalmaş Qazan xanın evi yağmalandıqda yurda keşik çəkərkən şəhid olan ilk oğuz igidir. Sarı Çoban isə oğuzun başına bəla gətirən bir obrazdır - Təpəgözün atasıdır. Araşdırmalarda sarının bir rəng ifadə etməsindən başqa, onun başqa rənglərə də qoşularaq mənə keyfiyyəti qazanmasından da bəhs edilmişdir: “Türklərdə digər rənglər kimi, sarı rəng də başqa-başqa rənglərlə yan-yana işlənərək onlara yeni mənalar verilmişdir. Dastanlarda işlədilən “al-sarı, qızıl sarı, ağ sarı, qara sarı” və sair kimi rənglər buna parlaq misaldır. Sarı rəng “sarımtraq, sapsarı, sarıca, sarışın, sarılıq” kimi müəyyən dərəcələrə ayrılmışdır”⁶¹.

N.Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasında Şirin həyat yoldaşı öldürüləndən sonra başına sarı rəngli örtük salır. Onu görənlər Şirinin bu ölümdən qəmgin olmadığını, əksinə sevindiğini zənn edirlər. Deməli, sarının anlamlarından biri onun sevinc bildirməsidir. Və sarı-qızılı rəng Şirinə öz məqsədini həyata keçirməkdə kömək edir. Belə ki, Şirin sarı-qızılı rəngdə paltar geyinərək özünü şad göstərərək onu sevdiyi üçün atasını öldürən oğulluğu Şiruyə-

⁵⁹ Yenə orada, - s.115.

⁶⁰ Yenə orada, - s. 163.

⁶¹ Mədətoğlu, A. Türklərdə rənglər və rəng anlayışı // Türküstan. – Bakı: - 24 fevral-2 mart – 2013, - s. 14.

dən qorunur və sərdabəyə - Xosrovla vidalaşmağa gedir, orada paltarının altında gizlətdiyi xəncərlə özünü öldürür.

Rənglərə münasibətdə xalqımızın təbiətlə, onun rəng keyfiyyətləri ilə bağlı dünyagörüşünün zənginliyini üzə çıxaran çox sayda bədii örnəklər mövcuddur. Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasında Musa Peyğəmbərin “dana”sının sarı rəngdə olmasına işarə edilir:

*Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona odur ki, qiymət⁶².*

Burada deyilənlər dini kitab və hədislərdə Musa peyğəmbərlə bağlı bir rəvayətə və “Quran”dakı Bəqərə sürəsindəki bir hadisəyə işarə edilmişdir.

Sarı rəngin həsrət, ayrılıq bildirməsi məqamları da olmuşdur. Bir zamanlar kiməsə verilən sarı çiçək “səni sevmirəm”, ayrılmaq istəyirəm”, “səndən xoşum gəlmiş” anlamına gəlirdi.

Türklərin göy rəngə üstünlük vermələri haqqında tarixdə çoxlu faktlar vardır. “...Göy rəng türklər üçün təkə rəng deyil, həm də göyün, dünyanın və türk varlığının rəmzidir”⁶³. Göy tanrı dininə sitayiş edən Göytürklər göy rəngi mavi rəngli göylə məhdudlaşdırmamış, onu Tanrıya epitet kimi qəbul etmiş, onlarda “göy qurd”, “göy bürü” müqəddəs hesab olunmuşdur. Maraqlıdır ki, bir sıra hallarda bu rəng yaşılı da ifadə etmiş, “göy” lekse-mindən yaranan “göyermək” sözü, əslində, “yaşıllaşmaq” mənasında işlənmişdir. Dildəki “göy çəmən” ifadəsi, əslində, “yaşıl çəmən” mənasında işlənir. Deməli, göy rəng çox hallarda öz üstünlüyünü qoruyur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında igidlərdən birinin atı göy rəngdədir. Çox sevilən göy rəng türkçülüyn rəmzidir ki, hazırda Azərbaycan bayrağındakı ilk rəng kimi ucalarda dalğalanır.

⁶² Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, - II c. - s. 126.

⁶³ Mədətoğlu, A. Türklərdə rənglər və rəng anlayışı // Türküstan. – Bakı: - 24 fevral-2 mart – 2013, - s. 14.

Bədii dildə göy rəngin semantik mənalara baxımından, Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasında diqqəti çəkən misralar vardır:

*Çərşənbə günündə qönçə açdı gün,
Firuzə rənginə döndü göy bütün*⁶⁴.

Misralardakı firuzə sözü göy rəng anlamında işlənmişdir. Əslində, “firuzə” fars mənşəli söz olub “göy rəngli qiymətli daş” deməkdir. Dilimizdə firuzə sözü əsasında yaranan *firuzəyi* sifəti də vardır ki, mənası “firuzə rəngində olan; göy, mavi” deməkdir.

“Mavi” “göy”ün bir qədər açıq formasıdır. Lakin spektrdə onlar ayrı-ayrı rənglər kimi yer tutur və mavi göydən sonra gəlir. Onları birləşdirən cəhət hər ikisinin əsasında eyni rəngin olması və hər ikisinin əsəbi sakitləşdirən xüsusiyyətə malikliyidir. Fikrət Qoca şeirlərinin birində deyir:

*Ulduzlar da vurğundur
O mavi səmalara.
Mən hara, səma hara?*⁶⁵.

Poetik dildə göy rəngin məcazlıq dərəcəsinin yüksəkliyi ilə seçilən faktlar çoxdur.

Beləliklə, bədii dili rənglərlə anlamaq onun özəlliyini müəyyənləşdirməkdə böyük rol oynayır.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqatın yekunları aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

- İnsan həyatını və dilini rənglərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Rənglər Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin aktiv leksikasına aiddir və bədiiilik yaradan vasitələrdən biridir.

- Dilimizdə hər hansı bir rəngin çox sayda anlamı ilə qarşılaşa bilərik. Lakin mənə çoxluğu rəngin əsas anlamını itirə bilmir. Azərbaycan ədəbi-bədii dili informasiyanı rənglərlə verməkdə dəyərli qaynaqlardandır.

- Araşdırma bədii dildə rənglərin həqiqi mənası ilə müqayisədə onların fikri anlamlarından istifadəsinin daha üstün olduğunu

⁶⁴ Gəncəvi, N. Yeddi gözəl / Əsərləri / N.Gəncəvi. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2013, - II c. - s. 150.

⁷⁴ Qoca, F. Seçilmiş əsərləri / F.Qoca. - Bakı: Şərq-Qərb, – 2004, – s. 31.

təsdiq edir. Bədii dil materialları göstərir ki, bütün rənglərdə gözəllik və estetiklik vardır.

- Rənglərin üslub imkanları baxımından poetik dil materialları qara və ağ rənglərin üstünlüyünü təsdiq edir. Bədii dildə bu rənglərin yaratdığı hiss və duyğular digər rənglərlə müqayisədə daha çoxdur.

- Rənglərin özünəxas dili vardır. Bu dilə düzgün münasibət, düzgün anlayış bir sıra mətləblərin üzə çıxmasına səbəb olur. Azərbaycan mədəniyyətinin uzaq tarixlərdən üzü bəri ən gözəl örnəklərindən olan bədii dildə rəng adları bol-bol işlənmiş və onlar mənalarında fərqli duyğu dəyərlərini yaşatmışdır.

- Dünyada müxtəlif işıqları bildirən rənglər, eyni zamanda, mədəniyyət simvolları kimi tanınır. Dəyişik cəmiyyət və mədəniyyətlərdə ayrı-ayrı inancları ifadə etmək, insanları rəmzləşdirmək üçün rənglərin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu, qədim zamanlarda da olmuş, indi də davam etməkdədir.

- Müxtəlif mədəni sistemlər ümumi, paralel və hətta universal rəng simvollarına malik olmaqla yanaşı, rəng sistemində özünəməxsusluğa malikdir. Bu baxımdan, tarixi və çağdaş inkişaf prosesi rəngləri mədəniyyətin ifadəsində əsas vasitələrdən birinə çevirmişdir.

- Rənglər cəmiyyətdəki kateqoriya fərqlərinin göstəricisi də ola bilər. Məsələn, qədim türk mədəniyyətində ağ rəng gənc qızı, qara rəng isə yaşlılıq və dulluğu, qırmızı rəng gəlinliyi ifadə edirdi. İndi də şad günlərdə qırmızı rəngə meyilliliyin, toyu olan qızın ağ geyinmə adətinin davam etdiyini görürük. Bu onu göstərir ki, rənglər sosial strukturların, mədəniyyətlərin və dünyagörüşlərinin təhlilinə yarayan faktorlardandır.

- Hər bir millətin dünyagörüşü, düşüncəsi, yaşayış tərzi və adət-ənənələrinə görə rəng anlayışı da seçkindir. Hər hansı bir rəngi bəyənib qəbul etmə milli mədəniyyətə aid məsələlərdəndir. Orxon-Yenisey yazıları, “Divani- Lüğat-it Türk”, “Kutadqu Bilig” kimi qədim milli abidələr təsdiq edir ki, türk xalqlarının rənglərə önəm vermə mədəniyyətinin tarixi qədimdir.

- Yarandığı zamanlardan bəri rənglər durğunluğu sevməmiş və onların yeni-yeni çalarları yaranmış, yarandıqca da çeşid-çeşid

mənaları ortaya çıxmışdır. Bu mənaların qaynağı, hansı hadisə və ya əşya ilə bağlılığı diqqəti çəkən problem kimi gələcək tədqiqatlarını gözləyir. Bundan başqa, xalq danışığı və dialektlərdəki rənglərin öyrənilməsi də qarşıda duran məsələlərdəndir.

- Bədii əsərlərin dili üzərindəki araşdırmalar göstərir ki, rənglərə yalnız fiziki hadisələr kimi yanaşmaq düzgün deyil. İnsan psixologiyalarından sənətə, düşüncələrdən dilə, tarixdən dinə, siyasətdən adət-ənənələrə qədər bütün həyat sahələrində az və ya çox dərəcədə təsiri olan, simvollaşan rənglər insanı, onun fikirlərini, hiss və duyğularını anlatmaqda xüsusi rola malikdir. Rənglərin sirri hələ də tamamilə açılmamış qalır. Onlarda elə cəhətlər vardır ki, insanı fərqli düşüncələrə vadar edir.

- İnsanları bir araya toplayan, onları bir-birinə bənzədən, cəmiyyət halına gətirən bir sıra dəyərlər vardır. Bu dəyərlərin başında mədəni ünsürlərin olması şübhəsizdir və bunlardan biri də rənglərdir.

- Rənglər məhdudiyət tanımır, onlar bir araşdırmaya sığacaq qədər sadə deyildir. Araşdırmalar rənglərin bundan sonra da müxtəlif linqvistik istiqamətlərdə (dil tarixi, dialektologiya, etimologiya, semasiologiya, folklor, qrammatika, üslubiyyat kimi elm sahələrində) və siyasətin, fəlsəfənin, hətta tarix və coğrafiyanın dərinədən araşdırılması üçün yararlı bir metod kimi istifadə prosesinə inamı artırır.

- Türk mənəblərinə söykənməklə rənglərin çoxunun bütün Türk dillərində eyni mənada işləndikləri qənaətinə gəldik.

- Xalqımız qədim zamanlardan indiyə qədər inanc, folklor və yazılı örnəklərdə rənglərdən istifadə edərək onların maddiyyatından çox, bədii dildə mənəvi mövqeyini təyin etmiş, düşüncələrinin təzahür formasına çevirmiş, adilikdən çıxarıb mənəvi keyfiyyət qazandırmış, hiss və davranışlarını rənglərlə ifadə etmənin yollarını tapmışdır.

- Xalq təfəkkürünün inkişafda olduğu uzun tarixi dövrləri, adət-ənənələri, döyüş sənətini, yaşayış tərzini rənglərlə müəyyənləşdirmək, dilimizin məcaz keyfiyyətini rənglərlə aydınlaşdırmaq mümkündür. Rənglərin simvolikası bədii dilimizin mənzərəsini, kimliyini açma bilər.

- Rənglə bağlı mənbələr dil və mədəniyyətimizin keçmişini, bu gününü aydınlaşdırma və gələcək işlərin planlaşdırılmasına kömək edir. Rənglərdən istifadə insanların həyata baxışını formalaşdırmağa bilər. Tarixən rəng adlarının çoxalması insanların onlara verdiyi anlamlarla bağlı olmuşdur. Araşdırma göstərir ki, xalqımız rənglərə həssas yanaşması ilə seçilir və bu, bədii dildə insanın düşüncə və yaşantılarının təzahürü kimi ortaya çıxır. Araşdırma bədii dilin rənglərlə münasibətini yetərincə bildirən bir tədqiqatın olmaması səbəbindən ortaya çıxmışdır. Dissertasiyanın bu istiqamətdə bir addım olacağı və bundan sonrakı araşdırmaların aparılmasında qaynaq kimi işlənəcəyini düşünürük.

Dissertasiya ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı əsərləri çap olunmuşdur.

1. Nizami Gəncəvinin poetik dilində qara və ağ rəngin semantikasası ("Yeddi gözəl" poeması əsasında) // Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər, - Naxçıvan: Qeyrət, - 2017, - №5 (86) I cild, - s.184-189.
2. Sarı rəngin üslub imkanları (Nizami Gəncəvinin poetik dil materialları əsasında) // Ümummilli lider H.Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş "Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri" IX Beynəlxalq elmi konfransın materialları, - Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, 3-4 may 2018, - s.11-14.
3. Bədii dildə qırmızı rəngin semantikasası // Bakı Dövlət Universiteti. Dil və ədəbiyyat, - Bakı: -2018, - №2 (106), - s.110-112.
4. Bədii dildə yaşıl rəngin semantikasası // Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər, - Naxçıvan: Qeyrət, - 2018, -№1 (90) I cild, - s.136-139.
5. Poeziyada rənglərin dil-üslub xüsusiyyətləri // Terminologiya məsələləri, - Bakı: - 2018, - №2, - s.235-239.
6. Bədii dilimizdə Azərbaycan bayrağının tərənnümündə rənglərin üslub imkanları // Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi, - Bakı: oktyabr-dekabr, -2018, - №4 (258), - s.3-9.

7. Bədii dilin rənglər dünyası // Naxçıvan Universiteti. Elmi əsərlər, - Naxçıvan: Nuh, - 2018, - № 2 (9), - s. 69- 73.
8. Nağılların dilində rənglərin üslub imkanları // Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər, - Naxçıvan: Qeyrət, - 2018, - №5 (94) I cild, - s.165-167.
9. Sarı Aşığın dilində rənglərin üslub xüsusiyyətləri // AMEA Folklor İnstitutu. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, - Bakı: - 2018, - 2 (53), s.148-155.
10. Bədii dildə göy rəngin semantikasi // AMEA Naxçıvan bölməsi, Xəbərlər. - Naxçıvan: Tusi, - 2019, - №1, cild 15, - s.138-141.
11. Стилиевые возможности цветов в художественном языке // Труды Сатпаевских чтений. Инновационные технологии – ключ в успешному решению фундаментальных и прикладных задач в рудном и нефтегазовом секторах экономики РК, - Алматы: - 2019, - том II, с.677-681.
12. Rəsul Rzanın “Rənglər” əsərinin dilində ağ və boz rəngin üslub imkanları // “Azərbaycan və Türkiyə Universitetləri: təhsil, elm, texnologiya” I Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, Azərbaycan Texniki Universiteti, - Bakı: 18-20 dekabr 2019, I hissə, - s.190-192.
13. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində rənglərin üslub imkanları // AMEA Folklor İnstitutu. Dədə Qorqud elmi-ədəbi toplusu, - Bakı: - 2019, II (60), - s. 33-37.
14. Naxçıvan folklorunun dilində rənglərin üslub keyfiyyətləri // Naxçıvan Muxtar Respublikasının 95 illiyinə həsr olunmuş respublika elmi konfransının materialları, Naxçıvan Dövlət Universiteti, -Naxçıvan: - 2019, - s. 221-223.
15. Naxçıvan ədəbi mühitində yazılan poetik örnəklərin dilində rənglərə münasibət məsələsi // Naxçıvan: “Mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan” Beynəlxalq elmi konfransın materialları, -Naxçıvan: Əcəmi, - 22-23 oktyabr 2020, - s. 369-373.
16. Poetik əsərlərdə rəng bildirən sözlərin üslubi mövqeyi // - Humanitar Elmlərin İnkişaf Strategiyası konfrans materialları, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, - Bakı: 6-7 mart 2021, - s.119-124.

17. Ədəbi dil və rənglər // Naxçıvan: “Çağdaş Azərbaycan dilinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, - Naxçıvan: 2021, - s. 71-75.
18. Aşiq Ələsgərin poetik dilində rənglərin üslub imkanları // İkinci Qarabağ müharibəsi yeni nəsil müharibə kimi. 44 günlük vətən müharibəsində qazanılan qələbənin ildönümünə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi-praktik konfrans, Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyası, - Bakı: 21–22 oktyabr, 2021, - s. 361-362.
19. Nizami Gəncəvinin dilində rənglərin leksikası // Dil, Cəmiyyət, Şəxsiyyət və Nizami Gəncəvi yaradıcılığı. Beynəlxalq elmi konfrans, Sumqayıt Dövlət Universiteti, - Sumqayıt: 28-29 oktyabr 2021, - №6, - s.207-209.
20. Bədii dildə rənglərin leksik-semantik xüsusiyyətləri // Slovak international scientific journal, - Slovakiya: - 2021, №57, - s. 21-23.
21. Azərbaycan bədii dilində rənglərin üslub imkanları // Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 880 illik yubileyinə həsr edilən Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXIV Respublika elmi konfransın konfrans materialları, Azərbaycan Texniki Universiteti. - Bakı: - 2021,- s.253-256.
22. Zəlimxan Yaqubun poetik dilində sarı rəngin üslub çalarları // Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi. - Bakı: fevral, - 2022, - №1 (271), - s. 47-54.
23. Azərbaycan xalçalarında rənglərin semantikasi // Filologiya məsələləri, - Bakı: -Elm və təhsil, -2022, - №1, - s. 60-67.

Dissertasiyanın müdafiəsi 17 may 2022-ci il tarixində saat 14³⁰

Naxçıvan Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.39 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Naxçıvan şəhəri, Universitet şəhərciyi,
AZ 7012, Naxçıvan Dövlət Universiteti

Dissertasiya ilə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Naxçıvan Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 9 aprel 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 28.03.2022

Kağız formatı: 60×84^{1/16}

Həcm: 47707

Tiraj: 100